

theologia tanára. — Vass László roznnyói származású, az Eötvös Kollégium tagja, újságíró. Meghalt 1951-ben. Róla írta Móricz Zsigmond *Vass fiákeres fia* c. novelláját.

Az Ady-ünnepség szálai az 1926-ban megalakult Bartha Miklós Társaságra nyúlnak vissza. Ennek törzsgárdája a Hársfa-u. 59/B alatti diákotthonban lakott. Voltak közöttük festőnövendékek, muzsikusok, bölcsészek, mérnökjelöltek, közgazdászok. 1927 tavaszán elhatározták, hogy megünneplik Móricz Zsigmond 25 éves írói jubileumát. Az ünnepséget 1927. máj. 21-én meg is rendezték. Ebből az alkalomból kiadtak egy füzetet, amelyben 500 aláíró tett hitet Móricz Zsigmond mellett. Szerepelt az ünnepélyen Kodály Zoltán és Kosztolányi Dezső is.

Ebből a Móricz-jubileumból csírázott ki az Ady-ünnepség 1928-ban. A program két napra terjedt. Ady sirjánál Juhász Gyula beszélt és Kertész Dániel szavalta el a *Bujdosó kuruc rigmusa* c. Ady-verset. Este a Zeneakadémia nagytermében irodalmi ünnepély volt, amelyen Rudnay Gyula előadást tartott a modern magyar festészet *népi motívumairól*. Másnap a régi Képviselőház nagytermében ifjúsági nagygyűlést rendeztek, amelyen Szabó Dezső volt a szónok. Györfy Dezső *Uj arcu magyarok* c. versét mondotta el. A végén a diákvezetők fogadalmat tettek, hogy Ady szellemét ápolják. Megjelent ebből az alkalomból az *Ifjú szivekben élek* c. hatíves füzet, amelybe Kodály Zoltán, Juhász Gyula és Szabó Dezső is írtak.

*

Ady emléke elválaszthatatlan annak a generációnak életétől, amely a század elején volt fiatal. Ennek a nemzedéknek fájó és boldog élménye volt az Ady körüli harc. Sebeket kapott és lelki jutalmakban részesült. Ilyen jutalom volt az az Ady-érem, amit — baráti viszonzásul a *Széphalom* Ady-cikkeire — a *Nyugattól* kaptam. A nagy alakú bronz-érem, talán, mert bronzból volt, több bibliofil relikviával együtt, elkallódott a háború viszontagságaiban. Az Ady-harcnak azonban sok nyomtatott és kézírásos emléke megmaradt könyvtárámban: Ady öreg szivekben is él.

BARTA JÁNOS

ARANY-ADALÉKOK

1. Arany prózai műveinek gyűjteményében olvassuk az *Irányok* c. hosszabb tanulmányt, amelynek befejező része rövid pillantást vet az antik lírára. Annak bizonyítására, hogy ez nem volt tisztára ódai jellegű, hanem dalszerű darabjai is voltak, az ú. n. szkolliákat említi meg, s egyet illusztráció gyanánt saját fordításában mindjárt közöl is: *Mirtusz lombja közé fonom be szabályam...* (Akadémiai kiadás VI. 239., az egykötetes prózai kiadás 387—88. lapján.)

Vargha Balázs az akadémiai kiadásról írt bírálatában (*Itk* 1953. 362. l.) gyanúba veszi ezt a fordítást: hátha nincs is eredetije, hátha Arany saját zsarnokellenes versét csempészte a görög név alá. („Feltehetjük, hogy a vers Arany eredeti műve, amelyet szkolionnak és görög fordításnak álcázott.”) Gyanút kelthet valóban, hogy a szerző megjelölése nem következetes: a tanulmány *Kallistrates*-t mond, az 1867-es összkiadás *Kallimachos*-t.

Az illusztráció, esetleg a politikai rejtőzködéssel indokolva, nem volna lehetetlen, ha a görög eredetű szkolionok hazánkban is, másutt is híres és hírhedt példáit termelték volna. De a *Kallimachos* c. szkolion sem az. Csak az a van szó, csupán arról, hogy (hihetőleg) Arany emlegette a görög költőt, és megnevezte. A kis dal (szkolion), amelynek a fordítását a *Magyar nyelv- és irodalomtörténet* (Budapest, 1953. évfolyam) 1. kötetem egykori klasszifikológia-professzora, Dr. Kallistrates (Kallimachos) c. népek és hellének-kötet 480. lap), valóban Arany őrizte meg: nem Kallimachos az, nem is Kallistrates, hanem Kallimachos. A legúj, kritikai kiadása megtalálható: Bergk, *Poetae lyrici graeci*, Pars III. Poetae lyrici graeci, 10., 11. és 12. sz. szkolion. (Teubner, 1914-es kiadás.) A négy külön szám alatt közölt, összesen 16 sort Arany összefüggő költeményként fordítja. Fordítása, Vargha László kartársam felvilágosítása szerint, csaknem tükörszerűen hű és pontos; Arany általában így fordít. Eltérés csak a 15. és 16. sorban van; e kettő Bergknél azonos a 3-4. sorral, Aranynál nem teljesen. Nem tudni: ő vett-e szabadságot magának, vagy más változat volt a kezében, mint a Bergknél közölték.

2. Arany a *Szépirodalmi Figyelő* 1860-as évfolyamában megbírálta Vas Gerebennek *Pörös atyafiak* c. regényét. Maga a bírálat kritikai irodalmunk egyik legkitűnőbb alkotása; klasszikus mintaképe az egyetemi szemináriumainkban dívó „regényelemzés”-nek. Arany itt sem hagy elvi tanulság nélkül: a maga realista esztétikájának s a regényelméletnek néhány lé-

nyeges kérdését érinti. A *Pörös atyafiak* olvasása egyébként sem múlt el nyomtalanul Arany lelkében; egyik legnagyobb költeményéhez vett belőle egy apró mozzanatot. A képes összkiadás megfelelő kötetének (Bp., 1905.) 134. lapján olvassuk a következőket (a maga nevében mondja Vas Gereben): „Én, a »nem haragos«, sőt valóságos »jókedvű különc«, minden boldogságot annak köszönhetem; mert nem akartam a vásári néptömeggel haladni a nagy országúton, hogy annak hosszában a nagyravágók mellé fölüljek a hintó-bakjára, és én is kapjak egy tányért — megnyalás végett: hanem maradtam a gyalogúton, józanon meggondolva, hogy a hintó mellett futkosót a hintókerék sara nagyon befecskeníti. . .” Amikor Arany, tizenhét évvel később, az *Epilógusban* a maga élet-útját megeleveníti, talán az eredő-helyre nem is emlékezve bukkannak fel benne ennél a képnél az elemei: a gyalogjárás, a fényes hintó elutasítása, a hintó vagy a lovas mellett gyaloglóra csapódó sár. Vas Gereben stílusáról maga Arany írja: „folytonos hasonlat, képdús reflexiók s e nemű díszítmények során halad. . . minden nyomon kész egy nagyot ugró, de talpraeső hasonlításal, egy jó ötlettel, egy nem várt reflexióval. . .” Fáyra, Eötvösre utal Arany, de szavai nyomán még inkább a Dugonics leszármazottai közé sorolhatjuk Vas Gerebent, éppen kissé erőltetett közmondásosságra és bölcselkedésre, valamint képeinek ökölrel megfogható, nyers kiszínezése révén. (Arany is illeti a „busa”-derb jelzővel.) A halmozó, reflexiókba átsapó, éppen ezért igazi szemléletességében nem érvényesülő illuztrációiból Arany nál válik plasztikus, lírai tartalommal átítatott puritán kép.

3. Az *elveszett alkotmány* I. énekének 288—89. sorában olvassuk Háborról:

Ómaga, mint a Kazinczy röpülő strucca vagy a fenn
Említett ördögszekerek, kotródik az erdőn. . .

A kritikai kiadás szerkesztésekor sem Voinovich, sem magam, sem más megkérdezett irodalomtörténész nem emlékezett Kazinczy struccára, így ez a hely a II. kötetben magyarul nélkül maradt. Véletlenül bukkantam rá Kazinczy meséinek egy új, ifjúsági, átírt válogatásában (*A tücsök és a fülemüle és más mesék, válogatta Koczogh Ákos, Ifjúsági Könyvkiadó 1953.*) A *strucc* című mesére. A kis fabula Kazinczy-féle eredetije (*K. F. Munkaji, Pest, 1814, IX. kötet, 366. l.*): „A strucc. A sebes futású szarvas meglátta a struccot s azt mondta: Futni ugyan a strucc nem igen tud, de bezzeg tud, tudom, repülni. — Mászor ismét a sas látta a struccot repülni. Amint látom, úgymond, repülni nem tud, de úgy vélem, annál jobban fog futni tudni.”

4. Az *ItK 1955-ös évfolyamának* 82. lapján Bikácsi László számos adattal bizonyítja be, hogy Arany *Reményinek* c. versét nem 1859-ben írta, ahogy eddig a kiadások feltüntették, hanem 1860 májusában, 17-én vagy 18-án. Heiyes időrendben, ahogy Bikácsi mondja, a verset „közvetlenül a *Széchenyi emlékezete* elé kell helyeznünk”. Adatközlését, utalva az 1859-es és 1860-as politikai helyzet döntő különbségére, e szavakkal fejezi be: „1859 tavaszán ezeket a sorokat Arany még nem írhatta le, egy évvel később azonban a *Széchenyi emlékezete, a Rendületlenül* c. költemények szomszédságában igazi értelmet kapnak Arany reményt hirdetős szavai.”

Széchenyi kétszeri említésének több alapja is van, mint a pusztá sejtetem. Tartalmi bizonyítékok is erősítik, hogy a Reményi-vers 1860 tavaszán keletkezett, s hogy Széchenyi halálával s a nyomában járó nemzeti gyásszal közvetlen kapcsolatban áll. A vers záró-sorai a következők:

Öngyilkolásra hogy többé fajulna,
Sokkal önérvényesebb a magyar.

Ezt a gondolatot Aranyban már Széchenyi műveinek olvasása keltette. A *kelet népe* második szakaszának elején (*Fontes-kiadás 219. lap, az eredeti kiadás 16. lapján*) találjuk az inspiráló mondatokat: „Ígen, drága földiek, jövendőnk alapja nem egyéb, mint: nemzetiségünk biztosítása, nemesb kifejtése. Mennyivel édesb tehát jelenünk búsan leélt napjainknál. Valódi elemünket megismertük, gyáva öngyilkolás által el nem veszünk többé.”

Ismeretes, hogy Széchenyi 1860. április 8-án oltotta ki életét. Az Akadémia „a nagy férfiú nevét dicsőítő költemény”-nyel is akart gyászolni, s elhatározták, hogy ennek megírására Aranyt kéri fel. Erről Arany, Csengery révén, baráti értesítés formájában, egy-két nappal április 18-a után már tudomást szerzett. A kritikai kiadás idézi azokat a levélbeli nyilatkozatokat, amelyek a feladattal és a témával hosszú hónapokig vívott küszködését bizonyítják. A Széchenyi-óda csak szeptember 29-én lett készen, de a május 17-én vagy 18-án keletkezett Reményi-vers arra vall, hogy hamarosan a felszólítás vétele után már megkezdte Széchenyi műveinek tanulmányozását. (Mellékesen nem árt emlékezetünkbe idézni azt sem, hogy ez a mű Arany ekkori magatartásának, kezdődő bizakodásának érdekes dokumentuma, de mint verset Arany határozottan gyöngének tartotta. „Ki azonban nem jöhet” — s az ok: „majdnem rög-

tönözni kellett”, — holott Arany ekkorra már az élményeket erősen átszűrő, művészileg alakító lírai formába fejlődött bele.)

Érdeklődjön-e a filológus még azíránt is: hogyan, miért vezette Aranyt Reményi művészi hegedűjátéka éppen Széchenyihez? Az általános bizakodást, az újraéledő reményeket, amelyeket a Reményiben (nomen est omen) diadalt arató magyar művészet nyilvánvalóan támogatott, miért fejezi ki éppen Széchenyi szavaival? Véletlen, az időbeli közelségen alapuló asszociáció az oka, vagy több is ennél? Ha még egy kicsit lapozunk *A kelet népében*, ezt a kapcsot is megtaláljuk. Az előhang-szerű bevezető részben írja Széchenyi (az említett kiadás 216. lapján):

„Figyelmezz a németnek társasági szellemére, figyelmezz zenéjének jellemére, a zenének, melyből oly valódi tükörzik ki a külön nemzetek legbelsőbb érzelme, s fogod-e tagadhatni, hogy a német a jelenben él, a jelennek szedi virágát, sohasem epedvén a jövődnek kockajátéka körül. Halljad zenéjét, s akaratom ellen vigalomra gerjedsz, az utolsó hír elhangzása után azonban vége a varázsnak, lelkedben nem marad semmi nyom. . . Mit érzek viszont magyarok közt, magyarok közt, kiknek lelkét nem bélyegző meg az elkorcsulás szégyene; mit érzek messze a világ zajától magamba vonulva? Bánatot és reményt! Zendítsd meg a nemzeti dal gyász-húrjait, s a múlt kor mélyeibe süllyedve édes kínok közt Berzsenyivel elsírom bús elégiámat, s ki nem vesz semmi azon hiedelemből, hogy a magyar nemzet „volt”. Fel-felhasad ismét előttem az ég, és édeni kéjjel reppen lelkemen keresztül ily szót: „Epedésid nem holtakat illetnek, bús hangjaid nem halotti zene, a jövőd lehetsz korod.” Ó mennyei öröm! S ime sötétre borul szemeim előtt az idők folyama megint, s örült gyanánt kínok és kéjek közt hánykodva fogyasztom magamat, éltemnek nagy része bánat, a reménynek sugárjai vajmi gyéren öntnek pályámra fényt.” S ha tovább olvassuk, a fájdalmas vívódás után meghallhatjuk a diadalmas végső akkordot is: „Ez azonban, hála az égnek, mind „volt”. . . S mind inkább sejtjük, mind inkább hisszük, hogy nemzetünk még „lesz.” — A Bach-korszakot átélő Arany nyilván önmaga lelki háborgásaira ismert Széchenyi győtrő kétélyeiben, s a frissen olvasott hely, éppen zenei utalásai révén, mintegy előkészítette Reményi művészetének hallgatására. A kőrösi hangverseny így, Széchenyin keresztül emelkedett nála az egyszeri alkalmon túlmutató nemzeti jelentőségre. Nem túlzás tehát azt mondani: az Arany-vers nemcsak Reményi művészi játékát visszhangozza, hanem *A kelet népe* előhangjának hatalmas zenéjét is.

5. Úgy látszik, az olvasók egyrésze nem könnyen nyugszik bele abba, hogy az akadémiai kiadás és nyomában a Magyar Klasszikusok s a *Hét évszázad magyar versei* visszatértek a *Családi kör* eredeti, Arany életében nyomtatásban meg sem jelent változatához. Több mint kilencven év megszokását mindenesetre nehéz egykettőre áttörni. Néhány évvel ezelőtt egy Arany-olvasó levelet is írt egyik napilapunkhoz s számonkérte ezt a változtatást; nem elégitette ki a Szépirodalmi Kiadó válasza sem, amelyhez kérdése az illető lap levelezési osztályáról jutott. Végül is próbáltam levélben meggyőzni. Az érvek persze nem egyformán hatások; ha a költő szándékára hivatkozunk, mint fő figyelembeveendő irányelvre, Arany eredeti szándékával szemben mérlegelendő az is, hogy a (szerkesztői figyelmeztetésre) ártít szöveghez valamennyi, még élete folyamán megjelent kiadásban ragaszkodott. Persze, másrészt a *Családi kör* kötetben először 1856-ban jelent meg, tehát olyan időben, amikor a cenzúra és a hatósági nyomás még csaknem változatlanul fennállt; ekkor tehát Arany-nak még nem állt módjában a maga eredeti szövegéhez visszatérni. Miután pedig verse már két ízben megjelent az ismert formában, valószínűleg a köztudat kedvéért így hagyta a későbbi, már szabadabb légkörben megjelent 1867-es kiadásban is. Annál inkább tehetette ezt, mert az új változat művészi tekintetben nem áll hátrább az eredetinel. Így lehet jobbra és balra, a régi és az új szöveg javára egyaránt érvelni. A kérdést végülis annak kell eldöntenie: melyik változat éri el ma az Arany szándékában megvolt művészi és eszmei hatást? Arany László a *Hátrahagyott versek* bevezetésében mondja: Apja maga említette neki, hogy a költemény Burns *The Cotter's Saturday night* c. versének hatása alatt keletkezett; „Gondolkodóban is volt, nem volna-e kötelessége ezt meg is említeni, s csak azért nem tette, hogy a béna magyar harcos által akkor kelteni óhajtott hatást el ne rongta”. Nos, ezt az „akkor kelteni óhajtott hatást” 1850 és 60 között, s utána még sokáig az átdolgozás is hordozhatta; a „béna harci”-ról tudták, mire gondolt a költő, s beszélt a nagyobbik fiúnak szóló feddés is: „Nem mese az, gyermek.” Ezek a szavak azonban az évtizedek folyamán egyre halványodtak — már ami mélyebb értelmüket illeti; a magam diákkori emlékeiből tudom, hogy a vers szabadságharcos vonatkozásait már szinte észre se vettük, csak a falusi idillt láttuk benne, a tragikus-hősies háttér nélkül. Arany sokszor az állcázásban remekebbet alkotott, mint a nyílt kimondásban; a *Családi kör* új változatában sem vallott szégyent — mégis: a késői utókor számára az eredeti változat az igazabban, amely nyíltan utal a szabadságharcra, a rákövetkező keserű elüldöztetésre és buidosásra, s amely még a csonka harci honvágyát is át tudja érezni. Számunkra így teljesedik be az „akkor (tehát 1851-ben) kelteni óhajtott hatás”.